

<https://doi.org/10.30563/turklad.1564423>

İntihal / Plagiarism

This article was checked by

programında bu makale taranmıştır

Makale Bilgisi / Article information

Makale Türü / Article types	: Kitap İncelemesi / Book Review
Geliş Tarihi / Received date	: 09.10.2024
Kabul Tarihi / Accepted date	: 10.12.2024
Yayın Tarihi / Date published	: 20.12.2024

Atıf / Citation

Uzun, C. (2024). Mahmud al-Kashgari's Divanü Lügati't-Türk I-II-III (2024). Azerbaijan National Academy of Sciences, Nasimi Institute of Linguistics, Baku: Azerbaijan. *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi / International Journal of Turkic Dialects (TÜRKİAD)*, 8. Cilt, 2. Sayı, 415-424.

MAHMUD KAŞĞARI DİVANÜ LÜGAT-İT-TÜRK I-II-III (2024). AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASI NƏSİMİ ADINA DİLÇİLİK İNSTİTUTU, BAKI: AZERBAIJAN

Mahmud al-kashgari's divanü lügati't-türk i-ii-iii (2024). azerbaijan national academy of sciences, nasimi institute of linguistics, baku: azerbaijan

CEMİLE UZUN¹

Öz

XI. yy.da Kaşgarlı Mahmud tarafından kaleme alınan Divanu Lügati't Türk'ün (DLT) çeşitli dillere ve Türk lehçelerine zaman içerisinde çevirisi ve baskısı yapılmıştır. Halid Said Hocayev de DLT üzerinde çalışan önemli araştırmacılardan biridir. DLT'nin Arap harflerinden Latin harflerine ilk tercümesi Halid Said'e aittir. Halid Said'in tercümesi hem Azerbaycan Türkçesinde hem de Türk dünyasında DLT'nin Latin harfli ilk tercümesi olması bakımından önemlidir. Halid Said, 1935 yılında başladığı eserin tercümesini 1936'da bitirmiş; ancak tercüme yayımlanamamıştır. DLT'nin Azerbaycan dilindeki tercümesi 86 yıl sonra gün yüzüne çıkarılmıştır. Azerbaycan Ulusal Bilimler Akademisi Başkanlık Heyeti'nin 29 Ocak 2024 tarihli kararı ile Nesimi Dil Bilim Enstitüsü tarafından yayıma hazırlanmıştır. Bu çalışma, Azerbaycan Ulusal Bilimler Akademisi Başkanlık Heyeti tarafından yayımlanan eserin tanıtımını içermektedir. Çalışmada, Halid Said'in DLT tercümesinin özellikleri, eserin baskısı ve yapısı üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Divanu Lügati't Türk, Halid Said Hocayev, Azerbaycan Türkçesi.

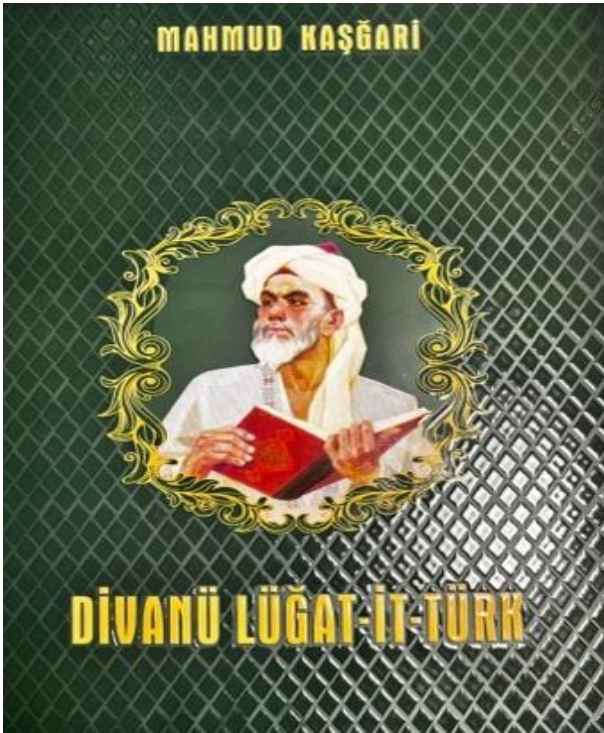
¹ Dr., Fırat Üniversitesi, TÖMER, Elazığ/TÜRKİYE. El-mek: cemileuzun000@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0102-3306>

Abstract

Divanu Lügati't Türk (DLT), written by Kashgarli Mahmud in the XI century, has been translated and printed into various languages and Turkic dialects over time. Khalid Said Khojayevev is one of the important researchers working on DLT. The first translation of DLT from Arabic to Latin letters belongs to Khalid Said. Khalid Said's translation is important in terms of being the first translation of DLT in Latin script both in Azerbaijan Turkic and in the Turkic world. Khalid Said started the translation of the work in 1935 and finished the translation in 1936, but could not publish the work. The translation of DLT in Azerbaijani language was unearthed after 86 years. With the decision of the Presidium of the Azerbaijan National Academy of Sciences dated 29 January 2024, Nesimi was prepared for publication by the Institute of Linguistics. This study includes the introduction of the work published by the Presidium of the Azerbaijan National Academy of Sciences. In the study, the features of Khalid Said's translation of DLT, the edition and structure of the work were emphasised.

Keywords: Divanu Lügati't Türk, Khalid Said Khojayevev, Azerbaijani Turkic.

1. Giriş

XI. yy.da Kaşgarlı Mahmud tarafından kaleme alınan Divanu Lügati't Türk (DLT), Türkçenin zenginliklerini ve Türklerin kültürel birikimini ortaya koyması yönüyle eşsiz bir hazine niteliği aşmaktadır. Türkçenin ilk sözlüğü olma niteliğini taşıyan bu eser, Türkçenin dil bilgisi yapısı, söz dağarcığı, deyimleri ve Türk boylarına ilişkin bilgiler vs. konularını içermektedir. Eserin çeşitli dillere ve Türk lehçelerine zaman içerisinde çevirisi ve baskısı yapılmıştır. DLT, Türk dünyasına 1916-17 yıllarında Kilisli Muallim Rifat tarafından tanıtılmıştır. Atalay (1939-1943), Dankoff ve Kelly (1982) ve Ercilasun ve Akkoyunlu (2014) eser üzerinde çalışan önemli isimlerdir.

Halid Said Hocayev de DLT üzerinde çalışan önemli araştırmacılardan biridir. DLT'nin Arap harflerinden Latin

harflerine ilk tercümesi Halid Said'e aittir. Halid Said'in tercümesi hem Azerbaycan Türkçesinde hem de Türk dünyasında DLT'nin Latin harfli ilk tercümesi olması bakımından önemlidir. Sovyetler Birliği'nde DLT üzerinde ilk çalışan isim Hocayev'dir (Buran, 2010:364). Halid Said, eserin tercümesine 1935 yılında başlamış 1936 yılında eserin tercümesini bitirmiş ancak eseri yayımlayamamıştır. Hali Said, 13 Ekim 1937'de Pantürkist damgası vurulmuş ve hüküm giymiştir. DLT'nin Azerbaycan Türkçesindeki tercümesi 86 yıl sonra gün yüzüne çıkarılmıştır. Azerbaycan Ulusal Bilimler Akademisi Başkanlık Heyeti'nin 29 Ocak 2024 tarihli kararı ile Nesimi Dil Bilim Enstitüsü tarafından yayıma hazırlanmıştır. Eser üç cilt şeklinde yayımlanmıştır. Eserin ön sözünün yazarı İsa Habibbeyli; düzenleyicisi, giriş ve açıklamaların yazarı Nadir Memmedli ve ilmi editörü Osman Mert'tir. Eserin düzenleyicisi, giriş ve açıklamaların yazarı olan Nadir Memmedli, Halid Said'in sahipsiz kalmış ilmî mirasınının 86 yıl sonra değer görmeye başladığından bahsetmiştir (Memmedli, 2024:44).

Eser, Eski Latince soluk sarı kağıtlara yazıldığı ve çeşitli stillerde, farklı kalemlerle düzenlendiği için ciddi bir eser olarak kabul edilmemiştir. Kütüphane kartoteklerine konulmamış, kurallara uymadığı için göz ardı edilmiştir. Bu nedenlerden dolayı hiç kimsenin dikkatini çekmemiştir ve taşınacak eserler arasında görülmemiştir. 2016 yılında Dilçilik Enstitüsü'ne Sevil Zülfüqarova müdür olarak atanınca Halid Said'in tercümesinin de içinde bulunduğu yakılacak ve atık kâğıt koliler enstitüye iade etmiştir. Böylece eser yok olmaktan kurtulmuştur.

2. Halid Said Hocayev'in hayatı

Halid Said, 1888 yılında Taşkent'in Koşkurgan köyünde dünyaya gelmiştir. İlk eğitimini köyünde alan Halid Said, daha sonra Taşkent'e giderek altı yıl medrese öğrenimi görmüştür. Medrese öğrenimi boyunca Arapça ve Farsça öğrenen Halid Said, üniversite eğitimi için Türkiye'ye gitmiş, 1914 yılında İstanbul Üniversitesi Tarih bölümüne kaydolmuş ve buradan mezun olmuştur.

Halid Said, mezun olduktan sonra 1918 yılında Özbekistan'a dönmek istese de bazı sebeplerden dolayı bir süre Azerbaycan'da kalmıştır. Azerbaycan'da kaldığı süre içerisinde lise öğretmenliği yapmış daha sonra Özbekistan'a gitme imkânı bulmuştur. 1922 yılında Taşkent'te Yüksek Öğretmen Okulu'nda müdürlük yapmıştır. "Halid Said, kimi kaynaklara göre Taşkent'in iklimi kendisine yaramadığı için hastalanmış, dolayısıyla tekrar Azerbaycan'a gelmiştir. Kimi kaynaklara göre ise 1922'de tutuklanmış ve aynı yıl

Özbekistan'dan sonsuza kadar sürgün edilmiştir. Özbekistan'dan sürgün edildikten sonra Azerbaycan'a tekrar gelmiş, burada evlenmiş ve bu evlilikten Behiçe adlı bir kız çocuğu olmuştur." (Buran, 2010:362-363). Halid Said'in tevazu sahibi, az konuşan, kendi işinde, her zaman vicdanlı, öğrenciler arasında çok sevilen bir pedagog olduğundan bahsedilir (Memmedli, 2024:42-43). Halid Said, çeşitli suçlamalar nedeniyle kurşuna diizlme cezasına çaptırılmış, 13 Ekim 1937 tarihinde Bakü'de infaz edilmiştir. Siyasi baskıların ilk kurbanı Özbek asıllı, Halid Said Hocayev olmuştur (Memmedli, 2024:37).

Hayatı boyunca çeşitli okullarda öğretmenlik ve yöneticilik yapan Halid Said, 1934'te SSCB Bilimler Akademisi Azerbaycan Şubesi Dil Bölümü'nde çalışmak üzere görevlendirilmiş, tutuklanıncaya kadar burada çalışmıştır. "Çok iyi bir Türkolog olan ve tarihi-karşılaştırmalı dil bilgisi yöntemini çok iyi bilen Hocayev'in, 'Kazakça-Özbekçe ve Osmanlıca'nın Karşılaştırmalı Dil Bilgisi' adlı çalışması Türkiye Türkçesi ile basılmıştır. Halid Said, Latin alfabesi çalışmalarında da aktif olarak yer almıştır." (Buran, 2010:363).

Halid Said, Azerbaycan Türkçesi, Özbek Türkçesi, Türkiye Türkçesi, Farsça, Arapça ve Rusya'yı iyi derece bilen bir tercümandır. Abdullah Kadiri'nin "Ötken Künler" ve Reşat Nuri Güntekin'in "Çalığışu" adlı romanlarını Azerbaycan Türkçesine çevirmiştir. Halid Said, ömrünün sonuna doğru DLT üzerinde de çalışmıştır. Türkiye'de bulunmuş olan DLT, SSCB'de 1930'lu yıllarda henüz basılmamıştır.

3. Halid Said Hocayev'in Divânu Lügâti't-Türk tercümesinin özellikleri

Halid Said'in tercümesi, Azerbaycan Ulusal Bilimler Akademisi Başkanlık Heyeti'nin 29 Ocak 2024 tarihli kararına göre Nesimi Dil Bilim Enstitüsü tarafından yayıma hazırlanmıştır. Azerbaycan Ulusal Bilimler Akademisi Nesimi adına Dil Bilim Enstitüsü müdürü Prof. Dr. Nadir Memmedli eserin baskıya hazırlanmasında önemli bir isimdir.

Eserin I. cildinin 315 sayfalık birinci klasörünün sonunda Malov ve Kononov'un 16 Mayıs 1939 tarihli başyazısı yer almaktadır. Ancak I. cildin 316. sayfasında çevirmen olduğu iddia edilen Mirzia Askerli ve Juze'nin redaksiyon notları verilmiştir. (Memmedli, 2024:47). 316-630 ve 631-861 sayfa aralığını kontrol eden editörlerin M. Askerli ve sadece imzası olan biri olduğundan, bazı materyallerin S. Nizami ve ismi bilinmeyen sadece imzası olan biri tarafından redakte olduğundan bahsedilmiştir (20.V.1940, gece saat 10) (Memmedli, 2024:49-50). Kayıtlardan hareketle eserin birçok editörü olduğu görülmektedir. Editörler, eseri hem tercüme açısından hem de sözcüklerin doğru yazılışı açısından kontrol etmişlerdir. Editörler, eseri tercüme ederken 1941 baskısını esas almışlardır. Yazar eser üzerinde çalışırken siyah ve renkli grafit kalemlerle bazen Arap bazen de Latin harfleri ile yazmıştır (Memmedli, 2024:53).

Halid Said, DLT'nin aslına sadık kalsa da eseri geleneksel lügat formatında değil, metin bağlamında tercüme etmiş, ilave olarak sözleri numaralamış ve her sözün altına sözcüğün Kilisli (1917-1919) çevirisinin hangi sayfasında yer aldığını kaydetmiştir. Eserin giriş bölümünde yer alanları maddeler halinde sıralamıştır (Memmedli, 2024:59). Ramiz Asker, Halid Said'in eserini Türkistan lehçesine uygun tercüme ettiğini, editörlerin Halid Said'in tercümesine müdahale ederek tercümeyi Azerbaycan Türkçesine uyarladıklarını belirtir (Memmedli, 2024:55).

Halid Said ön söz yazmamış, tercümeyle doğrudan eserin metni ile başlamış, dünyadaki diğer tercümeleden farklı olarak Rusça tercüme de ilave etmiştir. Memmedli, bu durumun editör müdahalesi olduğunu ifade etmiştir (Memmedli, 2024:60).

Tercümede 1930'lu yılların Latin harfleri kullanılmış ve eser XX. yüzyıl öncesinin Azerbaycan edebi dilinde yazılmıştır. Sözlerin tercümesinden sonra örnekler verilmiştir. Eserde, örnekler Arap ve Latin harfleriyle yazılmıştır. Bazı sözlerin açıklaması Arapça örneklerle karşılaştırılmış, hadislerden, Kuran'dan, Arap nazım ve masallarından eklemeler yapılmıştır. Her bölümde sözler aslındaki bazı harflere göre farklılaştırılmış. Bölüm aralarında ve sonlarında dil bilgisi kurallarına yer verilmiştir. Her lügat birimi;

- sözcüklerin Arap harfleriyle yazılışı,
- sözcüklerin telaffuzu,
- sözcüklerin Azerbaycan Türkçesi çevirisi (I ciltte Rusça tercüme),
- örnekler yapısında oluşturulmuştur.

4. Eserin baskısına ilişkin bazı notlar

Memmedli eserin baskıya hazırlanma aşamalarını şöyle ifade etmektedir: "Divan baskıya hazırlanırken tercümenin üzerindeki düzenlemeler dikkatle incelenmiş, Kilisli faksimile ve diğer neşirlerle mukayeseler yapılmıştır, redaktörlerin kayıtları ve Halid Said'in makine yazısı karşılaştırılmış, en düzgün varyant seçilmiştir. Bazen hatta redaktenin kendisi bile redakte edilmiştir. Bütün bunlar nazara alınmıştır." (Memmedli, 2024:61).

Tercüme heyeti, eser üzerinde titiz bir şekilde durmuş, lügatte geçen sözcüklerin telaffuzunu düzgün bir şekilde yazmışlardır. Tercüme heyetinin düzenlediği bölümler büyük ölçüde doğrudur, bu da heyetin iyi derecede Arapça bildiğini göstermektedir. DLT'yi baskıya hazırlarken Halid Said'in tercümesini esas almışlardır.

Bazı örneklerde editörler, Halid Said tarafından tamamlanmayan tercümelemleri tamamlamışlardır. Mesela Halid Said "Acıdan kişinin gözü kararı." cümlesinin devamını yazmamış, editörler cümlenin devamı olan "az kaldı acıdan yüreği gitsin, yihıla" kısmını

tercümeye eklemiş ve tercümeyi güncellemişlerdir. Tercümede, bu örneklerden yüzlerce görülmektedir. Halid Said, bazı cümlelere “Bu örneklere göre diğer örnekler de düzeltilebilir” ifadesini not düşmüştür. Editörler, başka cümlelerin de düzeltilmesi gerektiğine dair bazı notlar almışlardır. Ayrıca editörler tercüme üzerinde inceleme yaparken sözcüklerin orfoepik² formlarını bozmamayı ve korumayı amaçlamışlardır. Ayrıca Memmedli, eseri baskıya hazırlarken editörlerin tamamladıkları tercüme kullandıklarını ifade etmiştir (Memmedli, 2024:62-63).

Memmedli, DLT’de kullanılan bazı sesleri tercüme ederken Halid Said’in çeviriyazı işaretlerini olduğu gibi saklamaya çalıştıklarını ancak bazen düzeltmeye gittiklerinden bahsetmektedir: “o, v ve f arasında seslenen kaf harfini çift v (vv) şeklinde yazmış, redaktörler onu w harfi ile yazmışlar. Lakin biz orijinalindeki vv sesini daha düzgün hesapladık. J sesi veren jim harfini Halid Said j, redaktörler z şeklinde vermiştir. Biz bu sesi de orijinalinde de olduğu kimi j işareti ile vermeyi uygun bulduk.” (Memmedli, 2024:65).

Memmedli, SSRI İmler Akademisinin Azerbaycan Bölümünü’nün eserden daha iyi faydalanmak için yeni formda tercüme etme kararı aldıklarını belirtmiştir. Bundan dolayı, DLT’yi baskıya hazırlayacakları zaman eserin kuruluş sisteminde bazı değişiklikler yapıldığından bahsetmiştir. Kitabın güncellenmiş bölümleri aşağıda gösterildiği gibidir:

1. Kaşğari’nin ön sözü
- a. Müracat ve açıklama
2. Kitabın ilk sistemi hakkında bilgi
3. Fonetik
4. Fiil isimler hakkında yaygın bilgi
5. Sözlerin kuruluşu hakkında bilgi
6. İsim şekilciler (ekler)
7. Söz kuruluşunun ardıcılığı hakkında bilgi
8. Ses geçişleri ve bir harfin diğer harf ile ikamesi hakkında bilgi
9. Kitaba dahil edilmeyen sıfatlar hakkında
10. Kitaba dahil edilmeyen belirsiz şekil
11. Kitaba dahil edilmeyen bazı sözler
12. Türk halkları hakkında etnografik bilgiler
13. Türk dilleri hakkında bazı bilgi
14. Türk dilleri arasındaki farklılıklar hakkında bilgiler

Yukarıda gösterilen bölümler Kaşğari’nin ön sözündeki sıra ile sunulmuştur. Kitabın her üç cildinin sistemi de yeni şekilde sunulmuştur. Eserin baskısında yapılan ilk değişiklik, dil bilgisine ait bütün başlıkların ve bölümlerin DLT’nin tercümesinden önce verilmiş olmasıdır. İkinci değişiklik, DLT’de geçmiş zamanda yazılan fiillerin ve deyimlerin kalıplarının açıklamasının verilmiş olmasıdır. Üçüncü değişiklik, bütün sözlerin tercüme edilmesi ve modern alfabeğe göre sıralanmasıdır. Dördüncü değişiklik ise bütün sözler hem Arap harfleri hem de yeni alfabe ile ses bilgisi kurallarına uygun bir şekilde yazılmıştır. Ancak bazı sözler yeni alfabe ile tekrar yazılmamıştır. Aynı zamanda; bütün alıntı, deyim, şiir parçaları ve cümleler ikili formda -Arap dilinde ve Türk alfabesi ile- verilmiştir.

Eserde, Türk dilinin bazı özellikleri Arapçaya çevrilirken ek açıklama ihtiyacı doğmuştur. Bundan dolayı, tercümeman tarafından ek açıklamalar hemen ek parantez içinde verilmiştir. Metnin modern Türk diline tercümesi de ayrıca özel parantez içerisinde verilmiştir. Metinler ise trnak işareti arasında yazılmıştır. (Memmedli, 2024:69).

Türkçe bazı seslerin Arap alfabesinde karşılığının olmamasından dolayı baskı sırasında bazı zorluklar ortaya çıkmıştır. Bu durum bazı sözcüklerin telaffuzunda şüphe doğurmuştur. Örneğin; gördim, gürdim, kürdim, kördim, aç, ac gibi okuma sorunları oluşturmuştur. Baskıda

² Bir dildeki seslerin doğru bir şekilde kullanılması.

sözcüklerin telaffuzu için herhangi bir modern Türk diline üstünlük verilmediğinden bahsedilmiştir.

5. Eserin yapısı

Eser üç cilt şeklinde yayımlanmıştır. Eserin ön sözünün yazarı İsa Habıbbeyli; düzenleyicisi, giriş ve açıklamaların yazarı Nadir Memmedli ve ilmi editörü ise Osman Mert'tir.

Birinci cilt (1-544 sayfa) İsa Habıbbeyli tarafından yazılan “Ön söz, Mahmud Kaşğari ‘Divanü lüğat-it türk’ və Halid Səid Xocayevin orijinalden tərcümesi” adlı bölümler ile başlamaktadır. Nadir Memmedli tarafından yazılan “Giriş, Mahmud Kaşğarinin ‘Divanü lüğat-it-türk’ əsəri” adlı bölümler ile devam etmektedir. Bu bölümde Memmedli, eserin bulunmasından yayımlanmasına kadar geçen süreçten bahsedip DLT'nin diğer basımlarından ve dil özelliklerinden bahsetmektedir. Memmedli tarafından yazılan bölümler;

Giriş

- (Mahmud Kaşğarinin “Divanü lüğat-it-türk” eseri)
- Mahmud Kaşğarinin kimliyi ve “Divanü lüğat-it-türk”ün yazıldığı dövr
- “Divanü lüğat-it-türk”ün tadqiq tarixi
- Halid Said Xocayev ve “Divanü lüğat-it-türk” (İnsanlar bazen sevdikleri işin qurbanı olurlar)
- Divan Halid Saidin tərcümesiandə
- Kabardin-Balkar Vilayət Komitesində Kumukov yoldaşa
- “Divanü lüğat-it-türk”ün Halid Said tərcümesinin tertibi, redaktesi və transfonoliterasiyası

Mahmud Kaşğari Eməğindən Yararlanmaq İmkânı “Divanü lüğat-it-türk”

Kitabın Tərcümesində Rast Gələn Çətinliklər

Son Söz

şeklinde başlıklandırılmıştır (Memmedli, 2024:15-76). Halid Said'in tərcümesi sayfa 76'dan itibaren başlamaktadır. Birinci cilt, “Mehriban, rəhimli olan Allahın adı ilə başlatıb, ondan kömək diləyirem” sözü başlayıp aşağıdaki başlıklandırmalar ile devam etmektedir:

- Bu, həməzəli isimlər bəhsidir
- Bu üçlülər fəslidir
- Dört hərflü fəsilələr
- Bəş hərflü sözlər fəslü
- Həməzəli feillər bəhsü
- Üçlülər fəslü
- Kökü dörd hərflü olan feillərin fəslü
- Sərf qaydaları
- Bəş hərflilər fəslü
- Bu salim isimlər bəhsidir
- Bu silasilər fəslidir
- Kökün birinci və ikinci hərfləri arasına sait arttırılan sözlər fəslidir
- Üçüncü hərfdən sonra şəkilçi alan sözlər
- Axırncı hərflə orta hərfləri arasına sait və lin hərfləri arttırılmış sözlər babı
- Xümasilər babı
- Altılılar fəsilələri (DLT, 2024:76-544).

Eserin II. cildinin (1-280 sayfa) başlıklandırması aşağıdaki gibidir:

- Salim feillər bəhsi
- Qaydalar, feil dəyişmələri, sifətlər və ümumi qanunların gedişi
- Kökü üç hərflilər fəslə
- Dörd hərflilər fəslə
- Beş hərflilər fəslə
- Altı hərflilər fəslə
- Müzaef (həmcins qoşa samitlilər hərflilər) bəhsi
- Üç hərflilər fəslə
- Bu dörd hərflilər fəslidir
- Müzaef (həmcins qoşa samitlilər hərflilər) bəhsi
- Üç hərflilər fəslə
- Dörd hərflilər fəslə

Eserin III. cildinin (1-379) başlıqlandırması aşağıdakı gibidir:

- Bu, uzun saitlər başlanan sözlərin bəhsidir iki hərflilər babı
- Bu, dördhərflilər babıdır
- Bu, beşhərflilər babıdır
- Bu formadan gələn feillər bəhsi
- Bu, dördhərflilər babıdır
- Bu, beşhərflilər babıdır
- Bu, mənqus növündən üçhərflilər bəhsidir
- Bu, beşhərflilər babıdır
- Bu, naqis formadan gələn feillər bəhsidir iki hərflilər babı
- Bu, kökü ikihərflilər isimlərdən düzəlmiş naqis dördhərflilər bəhsidir
- Bu naqis sözlərin feillər bəhsidir kökü ikihərflilər naqis feillər babı
- Bu, dördhərflilər babıdır müxtəlif hərəkətlərlə infiqsi sükunlu olan fə'lədi babı
- Bu beşhərflilər babıdır
- Bu burun səslilər bəhsidir ikihərflilər isimlər babı
- Bu, dördhərflilər babıdır
- Bu, burun səslilər feillər bəhsidir ikihərflilər babı
- Bu, bir sözdə ard-ardınca ikisükunlu hərflilər olan sözlər bəhsidir isimlər babı

6. Türkiyə Türkçesi çevirilerindən fərqli tərcümə edilən seslər

Eserdə Türkiyə Türkçesi çevirilerine görə bəzi seslərin fərqli çevrildiyi görülməkdədir. Hece başı, ortası və sonunda təsbit edilən ses dəyişimləri aşağıda göstərilmişdir:

6.1. Hece başından görünən çeviri fərqləri: Eserdə hece başındakı /a/ sesinin /e/; /ı/ sesinin /i/; /i/ sesinin /e/; /o/ sesinin /u/; /ö/ sesinin /o/; /ö/ sesinin /o, u, ü/; /ö/ sesinin /ö/; /u/ sesinin /o/; /ü/ sesinin /u/; /ü/ sesinin /ü/ şəklində çevrildiyi görülməkdədir. Eserdə, Türkiyə Türkçesi çevirisdəki uzun ünlülərin kəsa olaraq çevrildiyi təsbit edilmişdir.

a->e-: egir (Ercilasun, Akkoyunlu, 2020:26)> akir (DLT, 2024:118): Karın ağrısı.

ı->i-: ırır (Ercilasun, Akkoyunlu, 2020:18)> irrə (DLT, 2024:105): Utanma.

i->e-: iş (Ercilasun, Akkoyunlu, 2020:22)> eş (DLT, 2024:112): Eş, arkadaş.

o->u-: ova (Ercilasun, Akkoyunlu, 2020:18)> uva (DLT, 2024:106): Ova.

ö->o-: öt (Ercilasun, Akkoyunlu, 2020:20)> ot (DLT, 2024:110): Ot.

ö->o-: öl neñ (Ercilasun, Akkoyunlu, 2020:23)> ol neñ (DLT, 2024:113): Islak olan şeylər.

ö->u-: öd (Ercilasun, Akkoyunlu, 2020:20)> ud (DLT, 2024:111): Zaman.

ö->ü-: ö.r (Ercilasun, Akkoyunlu, 2020:21)> ür (DLT, 2024:111): Kaftanın koltuk altı.

õ->ö-: õg (Ercilasun, Akkoyunlu, 2020:22)> ög (DLT, 2024:113): Akıl ve izan.

u->o-: ugur (Ercilasun, Akkoyunlu, 2020:25)> oğur (DLT, 2024:118): Vakit.

ū->u-: ū (Ercilasun, Akkoyunlu, 2020:18)> udzu (DLT, 2024:106): Uyku.

ũ->ü-: ũn (Ercilasun, Akkoyunlu, 2020:23)> ün (DLT, 2024:114): Seslenmek.

6.2. Hece içinde ve sonunda görülen çeviri farkları: Eserin çevirisinde Türkiye Türkçesi çevirilerden farklı olarak /ç/ sesinin /c/; /đ/ sesinin /dz/; /ē/ sesinin /ə/; /g/ sesinin /ğ/; /k/ sesinin /g/; /p/ sesinin /b/; /u/ sesinin /ı/; /w/ sesinin /vv/ şeklinde çevrildiği görülmektedir. Tespit edilen örnekler aşağıdaki gibidir.

-ç->-c-: öç (Ercilasun, Akkoyunlu, 2020:20)> öc (DLT, 2024:110): Öç.

-đ->-dz-: adırım (Ercilasun, Akkoyunlu, 2020:52)> adzrim (DLT, 2024:162): Eyerin altında, iki yandan çıkan uçlara denir.

-ē->-ə-: ağı.r nēñ (Ercilasun, Akkoyunlu, 2020:25)> ağır nəñ AzT. ün (DLT, 2024:117): Pahalı şey.

-g->-ğ-: ūg (Ercilasun, Akkoyunlu, 2020:22)> uğ (DLT, 2024:113): Çadırın üst kısmındaki kirişlerden her biri.

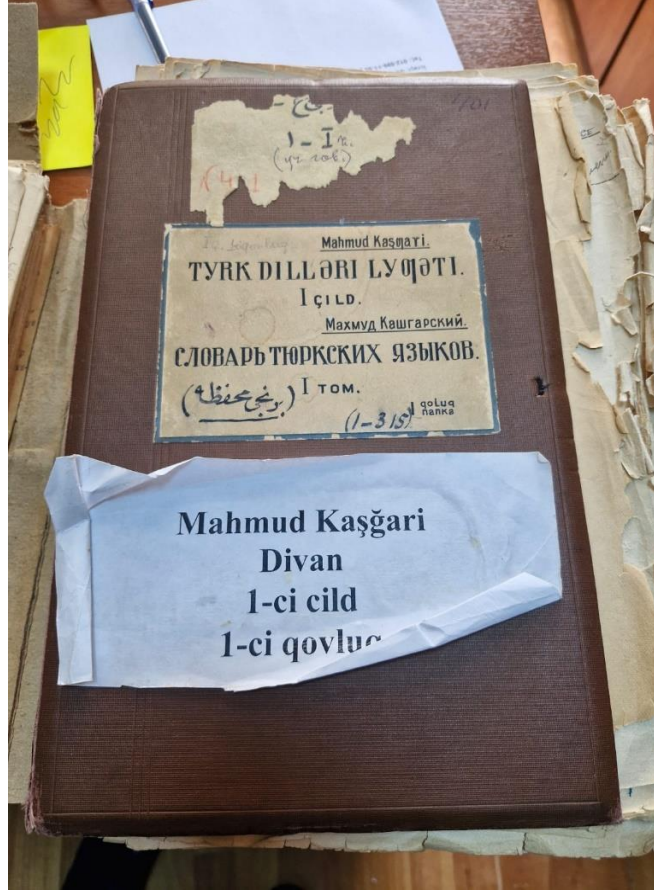
-k->-g-: ik (Ercilasun, Akkoyunlu, 2020:22)> ig (DLT, 2024:113): İğ.

-p->-b-: üpkük (Ercilasun, Akkoyunlu, 2020:54)> übkük (DLT, 2024:165): Çigil lehçesinde hüdhüd.

-u->-ı-: oluç (Ercilasun, Akkoyunlu, 2020:24)> olıç (DLT, 2024:117): Çocukları sevmek için kullanılan edat.

-w->-vv-: ewet (Ercilasun, Akkoyunlu, 2020:24)> evvet (DLT, 2024:115): Evet.

XI. yy.da Kaşgarlı Mahmut tarafından kaleme alınan DLT, Türk dilinin zenginliğini yansıtan önemli bir eserdir. Halid Said'in emeğiyle Arap harflerinden Latin harflerine ilk kez aktarılmıştır. Azerbaycan Ulusal Bilimler Akademisi'nin eseri gün yüzüne çıkarma girişimi oldukça değerlidir. Bu sayede, Halid Said'in titizlikle hazırladığı tercüme okuyucuyla buluşmuştur.

Fotoğraf 1: Azərbaycan İlimlər Akademisi'nde eserin aslının incelenmesine ilişkin görüntülər

Fotoğraf 2: Azərbaycan İlimlər Akademisi'nde eserin aslının incelenmesine ilişkin görüntülər

Kaynaklar

- Atalay, B. (2021). *Divanu Lûgati't Türk 1-2*. TDK: Ankara.
- Bilge, R. (Kilisli) (1917-1919). *Mahmud al-Kaşgari: Kitab Divân Lugat at-Türk*, 3 Cilt, İstanbul.
- Dankoff, R.; Kelly, J. (1982). *Mahmūd al-Kāşyarī Compendium of The Turkic Dialects (Dīvānu Luḡāt at-Turk)*. Boston: Harvard University.
- Ercilasun, A. B., Akkoyunlu, Z. (2020). *Divānu Lugâti't Türk*. TDK: Ankara.
- Habibbeyli, İ. (2024). *Ön söz Mahmud Kaşgari 'Divanü lüğat-it türk' və Halid Səid Xocayevin orijinalden tərcümesi. Mahmud al-Kaşgari: Kitab Divân Lugat at-Türk*. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nəsimi Adına Dilçilik İnstitutu, Bakı: Azərbaycan, s. 1-39.
- Mahmud Kaşgari Divanü Lügat-İt-Türk I-II-III* (2024). Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nəsimi Adına Dilçilik İnstitutu, Bakı: Azərbaycan.
- Memmedli, N. (2024). *Giriş, Mahmud Kaşgari'nin 'Divanü lüğat-it-türk' əsəri, Mahmud al-Kaşgari: Kitab Divân Lugat at-Türk*. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nəsimi Adına Dilçilik İnstitutu, Bakı: Azərbaycan, s. 39-73.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.